

УДК 336.71

І. І. Чичкан, аспірантка

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СИСТЕМ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ

На сучасному етапі розвитку фінансово-кредитної системи здійснюється переоцінка ролі системи страхування вкладів у забезпеченні стабільності банківської системи під впливом як внутрішніх факторів, так і світових трансформаційних процесів. Україна потребує ефективної системи захисту вкладників. У статті проаналізовано реалізацію Основних принципів ефективних систем страхування вкладів та дано їм оцінку з врахуванням світових тенденцій захисту вкладів.

Ключові слова: системи страхування депозитів, Основні принципи ефективної системи страхування вкладів, ліміт покриття, рівень покриття, єдина система внесків, диференційована система внесків.

Постановка проблеми. Події недавньої фінансової кризи проілюстрували важливість ефективних механізмів вкладних компенсацій. Було перевірено ефективність систем страхування вкладів (ССВ) в частині захисту вкладників і підтримці фінансової стабільності. Деякі з реформ, які були здійснені у відповідь на події фінансової кризи, відбивають зміну в переважаючих судженнях про роль страхування вкладів у загальному страхуванні і направлені на посилення існуючих систем страхування або навіть на їх створення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає С. Г. Куликов, за останні 10 років у науковому середовищі і міжнародних фінансових організаціях відбулося помітне переосмислення ставлення до страхування внесків, ролі і місця відповідних систем. Якщо раніше це було скоріше нейтральне і насторожене ставлення, то зараз на міжнародному рівні з усією очевидністю доведена важливість і дієвість цього інструменту державної політики [1].

Швидке ухвалення багатьма країнами екстраординарних заходів з метою збільшення довіри вкладників є сигналами важливості і потреби ефективної системи страхування вкладів.

У світовій практиці відсутня єдина точка зору щодо того, якою повинна бути система страхування вкладів. У кожній окремій країні ще відбувається їх трансформація, пошук оптимальних характеристик відповідно до умов, що склалися. У результаті такого пошуку у червні 2009 р. Базельський комітет з банківського нагляду та Міжнародна асоціація страховиків депозитів (IADI) спільно опублікували основні

принципи ефективних систем страхування вкладів. Ці основні принципи є важливим орієнтиром для використання країнами, у створенні або реформуванні системи страхування вкладів і вирішенні цілого ряду питань, в тому числі страхування вкладів, фінансування, швидке відшкодування, підвищення обізнаності громадськості, вирішення питань з неплатоспроможними інститутами, співпраця з іншими учасниками страхування, включаючи центральні банки і органи нагляду [6].

Наявні публікації свідчать про недостатній розвиток вітчизняної ССВ на теперішньому етапі. Так, на думку С. Г. Куликова, в Україні повністю виконуються лише чотири із 18 принципів: завдання публічної політики, принцип мандату, принцип повноваження і принцип страхового відшкодування; сім принципів частково виконуються, два принципи є неактуальними для України (принципи 7 і 10), а п'ять принципів – не виконуються [1].

Сьогодні в Україні система страхування вкладів знаходиться в стадії трансформації. Закон України (далі – ЗУ) “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” від 20 вересня 2001 року № 2740-III втратив чинність з 21 вересня 2012 року на підставі ЗУ “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23 лютого 2012 року № 4452-VI, який вступив в дію 22 вересня 2012 року. Виходячи з вищевказаного, актуальним є аналіз сучасного стану відповідності вітчизняної ССВ Основним принципам ефективної системи страхування вкладів. При цьому важливе не лише встановлення відповідності чи невідповідності, а також порівняння із світовими тенденціями.

Метою даної роботи є аналіз трансформаційних процесів у вітчизняній ССВ з огляду на тенденції розвитку світових ССВ.

Оскільки практика функціонування ССВ відповідно до нових правил та норм відсутня, що обумовлено нещодавнім вступом в дію ЗУ “Про систему гарантування вкладів” та ряду інших нормативних актів, відповідність чи невідповідність вітчизняної ССВ Основним принципам визначатимемо, виходячи не з реалій, а з норм закону щодо того чи іншого питання (табл. 1).

Виклад основного матеріалу. Виконання першого принципу для України є беззаперечним. Перший принцип передбачає, що головним завданням ССВ є зміцнення стабільності фінансової системи і захист вкладників. Так, ЗУ “Про систему гарантування вкладів” передбачає встановлення правових, фінансових та організаційних засад функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд), порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, а також регулює відносини між Фондом, банками, Національним банком України, визначає

повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків.

Однозначне регламентування страхування вкладів стало переважачим вибором серед країн – членів Ради фінансової стабільності (FSB). Зокрема, 21 з 24 членів FSB (протягом фінансової кризи включено Австралію) ввели офіційну ССВ із завданнями, повноваженнями, регламентованими законом або правилами, які є публічно визнаними. Інші юрисдикції, Китай і Південна Африка підтвердили свої плани щодо введення ССВ і активно розглядають особливості цього проекту [9].

Таблиця 1 – Аналіз відповідності вітчизняної ССВ Основним принципам ефективних систем страхування вкладів

Назва принципу	Виконання принципу в Україні	
	на 01.01.2011	з 22.09.2012 (з прийняттям ЗУ “Про систему гарантування вкладів” та інших нормативних актів)
Принцип 1 – Завдання публічної політики	+	+
Принцип 2 – Зниження рівня морального ризику	+/-	+/-
Принцип 3 – Мандат	+	+
Принцип 4 – Повноваження	+	+
Принцип 5 – Управління	+/-	+/-
Принцип 6 – Відносини з іншими учасниками мережі фінансової безпеки	+/-	+
Принцип 7 – Питання транскордонної діяльності	неактуальний для України	-
Принцип 8 – Обов’язкове членство в ССВ	+/-	+/-
Принцип 9 – Страхове відшкодування	+	+
Принцип 10 – Перехід від необмеженої гарантії до системи з обмеженим розміром	неактуальний для України	+
Принцип 11 – Фінансування	+/-	+/-
Принцип 12 – Інформування населення	-	+
Принцип 13 – Правовий захист	-	-
Принцип 14 – Робота з особами, винними в банкрутстві банку	+/	+/-
Принцип 15 – Своєчасне виявлення і своєчасна інтервенція та врегулювання	-	+
Принцип 16 – Ефективні процеси врегулювання	-	+/-
Принцип 17 – Виплати відшкодування вкладникам	+/-	+
Принцип 18 – Компенсація витрат страховика	-	+/-

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 4; 5].

В Україні також відбуваються процеси підвищення ролі та можливостей ССВ, що виражається в розширенні повноважень Фонду гарантування вкладів, який повинен стати не лише гарантом повернення вкладів, але й отримує функції з регулювання, стає активним учасником ССВ та отримує можливість активно впливати на стабільність банківської системи.

У доповіді FSB зазначається, що повноваження ССВ в країнах – членах FSB, як правило, чітко визначені і формалізовані, і можуть бути розділені на чотири категорії:

1. Вузькі повноваження системи – відповідають тільки за відшкодування застрахованих депозитів (“касові” повноваження) (сім членів – Австралія, Німеччина, Гонконг, Індія, Нідерланди, Сінгапур, Швейцарія).
2. Система повноважень “каса плюс”, за якою страхувальник депозитів має додаткові обов’язки, наприклад, контролюючі функції (трьох членів – Аргентина, Бразилія, Великобританія).
3. Система повноважень “мінімізація втрат”, за якою страховик бере активну участь у відборі набору відповідних найменш витратних стратегій прийняття рішень (дев’ять членів – Канада, Франція, Індонезія, Італія, Японія, Мексика, Росія, Іспанія, Туреччина).
4. Система повноважень “мінімізація ризику”, за якою страховик має всеохоплюючі (універсальні) функції щодо мінімізації ризиків, які включають в себе повний набір прав вирішення, а також обов’язки пруденційного нагляду (двоє членів – Корея, США) [9].

Повноваження деяких ССВ були розширені або уточнені відповідно до умов, що склалися в період фінансової кризи. В результаті більше агентств страхування вкладів (АСВ) зараз виконують функції, які знаходяться ближче до категорії “мінімізація витрат”. Розширення повноважень швидше за все продовжиться і в майбутньому в результаті збільшення уваги, яка приділяється на міжнародному рівні розробці ефективних способів прийняття рішень. На фоні світових тенденцій розширення повноважень у вітчизняній ССВ призвело відповідно до вищенаведеної класифікації до зміни категорії з вузьких повноважень (1 категорія) до “каси плюс” (2 категорія) і забезпечення реалізації 3 та 4 принципів.

На території України створена єдина ССВ, яка передбачає обов’язкове членство всіх банківських установ. Однак вона охоплює не всі фінансово-кредитні установи, які мають право залучати вклади, тому залишається категорія вкладників, яка є незахищеною. Таким чином, існує необхідність створення або додаткової системи для гарантування

вкладів небанківських фінансово-кредитних установ, або розширення повноважень існуючої. Отже, залишаються питання для повної реалізації восьмого принципу.

Адекватність покриття є первинною функцією пропорційного покриття депозитів і вкладників, а не її абсолютний рівень. Низький рівень покриття депозитів і вкладників, як це відбулося під час кризи, може посприяти фінансовій нестабільності. Лише близько половини опитаних могли представити статистичні дані про частку отримання приватними вкладниками повного покриття (рис. 1).

Для тих країн, де є такі дані, в середньому 84 % від загального числа вкладників мають право повного покриття: найбільше – в Бразилії (98,9 %) і найменше в Італії (55 %). У вартісному вираженні покриття депозитів як відсоток від загальної суми вкладів у дев'ятнадцяти країнах це співвідношення в середньому складає 42 %, при цьому найвище значення в США (79 %) і найнижче – в Сінгапурі (19 %) [9]. Для України відсутні такі показники, однак, на нашу думку, доцільно провести аналіз можливості покриття вкладів у разі банкрутств банків. Відповідно до отриманих розрахунків спостерігаємо низький рівень коштів Фонду для покриття вкладів, що не перевищує 2,5 %, за період, що аналізується (рис. 2).

Як для України, так і для багатьох інших країн характерним є покриття закладами до запитання і строковими вкладками, а також закладами нерезидентів. Більшість з них охоплює депозити в іноземній валюті (16 членів FSB), депозити нефінансових компаній (19 членів FSB) і державного сектору (12 членів FSB). Міжбанківські депозити в основному не покриваються, за винятком Австралії, Канади, Індонезії та Сполучених Штатів. Водночас близько половини всіх опитаних країн покривають депозити небанківських фінансових установ, на відміну від України [9].

Згідно з рішенням Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.08.2012 № 27 “Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками” [3] встановлено розмір відшкодування коштів за вкладками, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до 200 000 грн. і цим забезпечено виконання 9 та 10 принципу. Десять членів FSB підняли межі страхування вкладів під час кризи, а чотири з них (Франція, Німеччина, Гонконг, Сінгапур) ввели тимчасове повне гарантування депозитів. Криза також викликала у одного члена РФС (Австралія) прискорення своїх планів введення офіційної схеми гарантування вкладів.

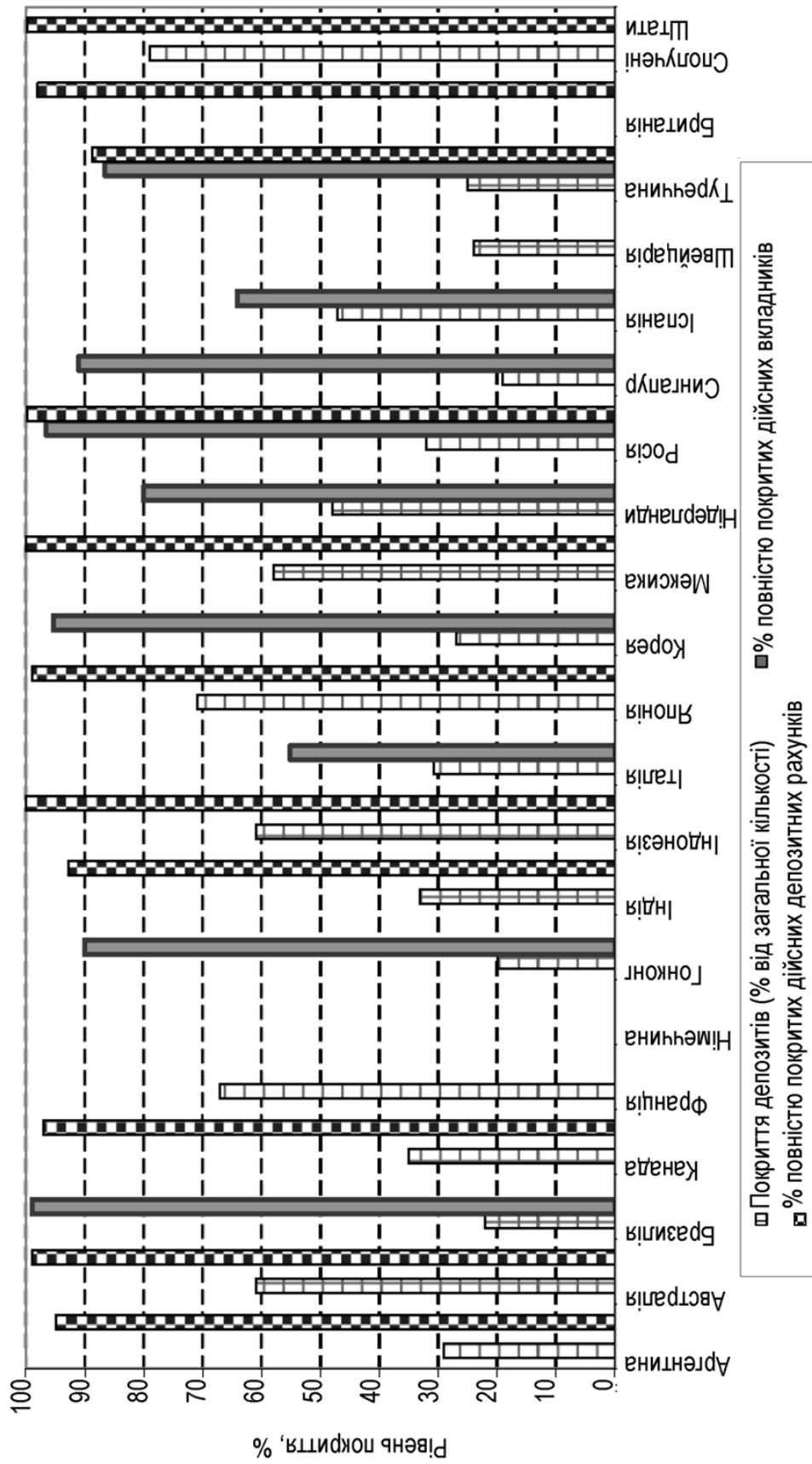

Рисунок 1 – Транскордонні порівняння рівня покриття на кінець 2010 року

Джерело: [9].

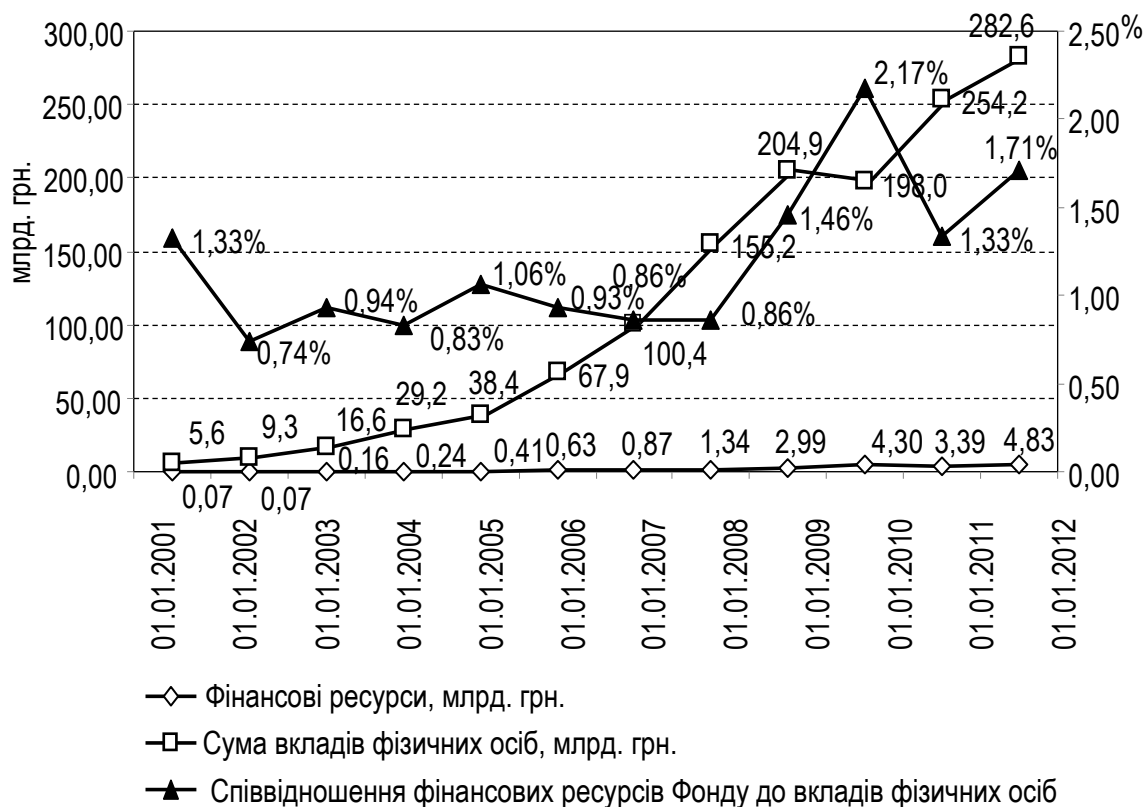

Рисунок 2 – Порівняльна характеристика динаміки фінансових ресурсів Фонду та вкладів фізичних осіб

Джерело: розрахунки на основі даних [5].

На нашу думку, сьогодні є всі передумови для виконання 12 принципу. Так, відповідно до Положення про порядок інформування вкладників про систему гарантування вкладів фізичних осіб [2] створені всі передумови для отримання дійсним або потенційним вкладником, або інших учасників системи інформації щодо переваг і обмеження в рамках вітчизняної ССВ на постійній основі. У цьому аспекті найбільш інформативною є інформація, що розміщується Фондом в мережі Інтернет.

Згідно з ЗУ “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” не пізніше семи днів з дня прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку у порівнянні з 3 місяцями, які передбачалися в ЗУ “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”. Очевидно, що скорочення термінів є суттєвим і виплата в такі терміни може вважатися практично негайною, однак під питанням залишається практика реалізації такої норми.

Висновки. У період кризи і до теперішнього часу був здійснений значний крок у напрямку розвитку систем страхування вкладів як у світовому просторі, так і в Україні, що обумовлено розумінням важливості

і потреби ефективної системи страхування вкладів. Перед кризою функціонування ССВ значно відрізнялося в різних країнах, і точки зору щодо відповідних характерних ознак системи були швидше загальними і недирективними. Криза призвела до більшої конвергенції в установлених практиках країн і досягнення згоди щодо відповідних особливостей системи. Невиключенням є і Україна. Розвиток української системи ССВ відбувався в рамках загальних тенденцій розвитку світових ССВ. В Україні було здійснено багато позитивних зрушень, зокрема підвищення ролі в економічній системі країни Фонду гарантування вкладів, підвищення рівня покриття, здійснені перші кроки до побудови системи диференційованих відрахувань, зменшено строки виплати відшкодування, розширено можливості вкладника щодо своєчасного отримання необхідної інформації.

Аналіз реалізації Основних принципів показав підвищення відповідності їм вітчизняної ССВ. Якщо раніше повністю виконувалося лише 4 із 18 принципів, то сьогодні вже 9. 7 принципів частково виконуються, і лише 2 принципи не виконуються у порівнянні з 5 на початок 2011 року.

За результатами проведеного дослідження визначені питання, які необхідно вирішити для реалізації Основних принципів у вітчизняній ССВ, а саме:

- для реалізації другого принципу слід розглянути питання про прийняття таких компенсаційних заходів, як більш інтенсивний контроль, впровадження премій на основі оцінки ризиків, своєчасне вирішення питань, що відповідали б рівню покриття;
- пошук інструментів і передових практик, які можуть допомогти мінімізувати прояви моральних ризиків;
- включити в якості членів ССВ всі фінансові установи, які залучають вклади від тих, хто найбільш потребує захисту;
- забезпечення того, щоб наявні ресурси, в тому числі резервні варіанти фінансування, були адекватними і відразу ставали б доступними для задоволення фінансових вимог, що впливають з його поважень;
- розширення рамок взаємодії з вкладниками та фінансовими установами для моментального відшкодування вкладів у разі необхідності;
- проведення регулярних сценарних планувань та моделювання для оцінки можливості здійснення негайних виплат;
- розробка критеріїв для постійного моніторингу ефективності та адекватності рівнів покриття;
- розробка швидких альтернативних механізмів фінансування в разі потреби.

Список літератури

1. Куліков С. Г. Принципи ефективності систем страхування депозитів [Електронний ресурс] / С. Г. Куліков. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/.../VUBSNBU12_p175-p.
2. Про порядок інформування вкладників про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : положення, затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 23.07.2012 № 10 ; зареєстроване в Міністерстві юстиції України 14 серпня 2012 р. за № 1370/21682. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1370-12>.
3. Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладами [Електронний ресурс] : рішення Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.08.2012 № 27. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1452-12>.
4. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
5. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua/statistics/>.
6. Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems – final paper // International Association of Deposit Insurers (IADI), available at <http://www.bis.org/publ/bcbs156.htm>.
7. Scott Kathleen A. Deposit Insurance Systems Around the World // New York Law Journal, September 7, 2005 available at <http://www.whitecase.com/Publications/Detail.aspx?publication=525>.
8. Strategic Plan for the Development and Promotion of IADI Research, Guidance and Core Principles // International Association of Deposit Insurers, June 2011, available at <http://www.iadi.org/Research.aspx>.
9. Thematic Review on Deposit Insurance Systems: Peer Review Report // Financial Stability Board, February 2012 available at http://www.financialstabilityboard.org/list/fsb_publications/tid_141/index.htm.
10. Wellink Nout: Core principles for effective deposit insurance systems – where do we stand? // BIS Review 119/2009, available at www.bis.org/review/r091006b.pdf.

Отримано 24.12.2012

Summary

The reassessment of the role of deposit insurance system in the providing of banking system stability under the influence of internal factors as well as global transformation processes implements at the present stage of the financial and credit system's development. Ukraine needs an effective system of depositors' protection. The realization and evaluation of the Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems was analyzed in this paper taking into account the global trends of deposit insurance.